

26.054

ч. 19.

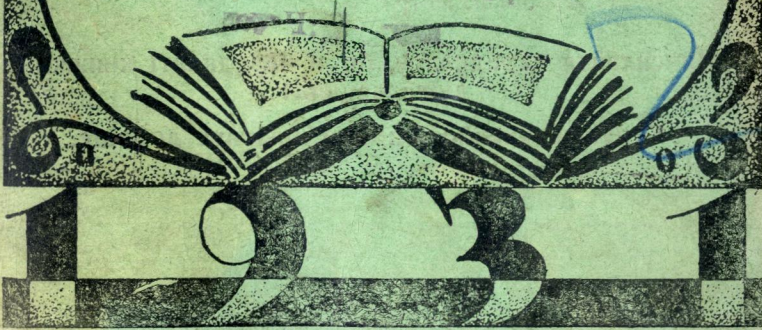
МАТВІЙ СТАХІВ

Як провадилася
СВІТОВА ВІЙНА?

Ціна 45 гр.

ЧЕРВЕНЬ - 1931.

В. Г. Бібліотека В. Г.

Передплачуйте „Самоосвіту“ на 1931. рік!

Кожного місяця одержите одну книжку!

За 12 книжок річна передплата є тільки 4 зол. з пересилкою.

Піврічна передплата виносить 2.25 зол.

ДОТЕПЕР У 1931. РОЦІ ВИЙШЛИ ТАКІ КНИЖКИ:

- ч. 13. (за січень): **Опис землі.** Наука географії. I. часть з образками. Ціна 40 гр. (з пересилкою 50 гр.).
- ч. 14-15. (за лютий і березень) **Які є народи і держави на землі?** Наука географії. II. часть з образками. Ціна 70 гр. (з пересилкою 80 гр.).
- ч. 16. (за квітень) **Атлас „Самоосвіти“** Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. Ціна 60 гр. (з пересилкою 70 гр.). Сконфіскований, незабаром вийде 2-гий наклад.
- ч. 17. (за травень). **Причини світової війни.** Історія світової війни в рр. 1914-1918. I. часть з образками.
- ч. 18. (за червень). **Криза світового господарства.** Ціна 45 гр. Сконфісковане, — незабаром буде 2-гий наклад.
- ч. 19. **Як провадилася світова війна?** Історія світової війни в рр. 1914-1918. II. часть (з образками) Ціна 45 гр. (з пересилкою 55 гр.)

Присилайте передплату, бо в передплаті книжки дуже дешеві!

Купуючи книжку окремо, платите дорожче.

08
10
26.054
ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА“

Відділ суспільно-історичних наук

ч. 19.

ЯК ПРОВАДИЛАСЯ СВІТОВА ВІЙНА?

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ВІЙНИ в рр. 1914—18.

II. ЧАСТИНА

(З образками).

НАПИСАВ
МАТВІЙ СТАХІВ.

Ціна 45 гр.

ЛВОВІВ — ЧЕРВЕНЬ 1931.

Накладом укр. вид. спіл. „ГРОМАДА“ у Львові, кооп. з обм. пор.

Виходить одна книжка кожного місяця.

З ДРУКАРНІ ЕДВАРДА ШНИЛЬКИ-ВЯВОРОВІ.

13(0)532

WYCIĄG Z PROTOKUŁU WSPÓLNEGO Z DNIA 1/5 1931 r.

Sąd okręgowy Wydział VI karny we Lwowie w sprawie konfiskaty druku „Kryza świtowoho gospodarstwa“ L. 18 Jaworów czerwiec 1931 r. do Sygn. VI. 1. Pr. 190/31 na posiedzeniu niejawnem w dniu 1 maja 1931 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratora Sądu okręgowego we Lwowie

POSTANAWIA :

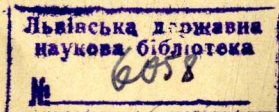
uznać za usprawiedliwioną dokonaną dnia 27 kwietnia 1931 r. przez Prokuratora Sądu okręgowego we Lwowie konfiskatę druku pt. „Kryza świtowoho gospodarstwa“ № 18 z daty Jaworów czerwiec 1931 r., zawierającego znamiona zbrodni z §. 65a/uk. i występku z §. 300 uk., zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl §. 493 pk. zakaz dalszego rozpowszechniania tego pisma drukowego. Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu pociąga za sobą następstwa przewidziane w §. 21 ust. druk. z 17/12 1862 № 6 ex 1963 tj. zasądzenie za przekroczenie na grzywnę do 400 zł.

UZASADNIENIE :

Treść broszury w roztrząsaniu przyczyn kryzysu gospodarczego świata, a między innemi na obszarze Rzeczypospolitej, ujmuje szereg zjawisk w sposób mający na celu podniecanie do wzdargy i nienawiści przeciw administracji Państwa wzgl. przez tendencyjne wyolbrzymianie stanu kryzysu, a więc przez szerzenie fałszywych wieści zaniepokoić publiczne bezpieczeństwo. I tak ustępy na stronie 7 zawierają nieprawdziwe cyfry co do bezrobotnych, na stronie 15 i 16 piętnują zarządzenia władz w sprawach podatków i na stronie 18 w sprawie polityki celnej, na stronie 20 w sprawie stopy procentowej, na stronie 23 i 32 negują obecny ustrój Rzeczypospolitej, co odpowiada znamionom zbrodni z §. 65/a uk. i występku z §. 308 uk. Według §§. 487, 489, 493 pk. oraz §§. 36 i 37 ust. praw. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione.

Na oryginale właściwe podpisy.

Za zgodność :
LIPANOWICZ,
starszy sekretarz.

I. Вступ.

У першій частині історії світової війни, яку видала „Самоосвіта“ під назвою „*Причини світової війни*“ (ціна з пересилкою 55 гр.), ми оповіли докладно про те, як прийшло до світової війни. У цій новій книжочці буде знову даліше оповідання про те, як провадилася ця війна через чотири роки на найважливіших фронтах та як вона скінчилася.

Перечитаймо також і цю книжочку уважно та прослідім перебіг війни кожного року. Тоді зрозуміємо, як виглядає всяка інша війна і від чого є залежний її „вислід“.

Перед читанням цієї книжки треба конечно щераз перечитати попередню книжочку „Самоосвіти“ ч. 17. Крім того треба переглянути „Атлас Самоосвіти“ (з окрема політичну мапу Європи, щоби бачити, які настали по війні нові держави).

Тут, у цій книжочці, є поміщена мапа державних границь в Європі перед світовою війною. Порівняйте на обох мапах різниці державних границь!

II. Царство чотиролітньої руїни світа.

1. Які були военні пляни держав? Кожна воююча держава мала означені ті цілі, за які вона провадила війну (про них докладно в I. частині). Після *правдивих* цілей війни були уложені також военні пляни окремих держав: 1) Ав-

стрія — заняти Сербію, дістати звязок з Болгарією та Туреччиною, а по війні розділити сербську територію між себе і Болгарію; проти Росії тільки боронитися. 2) *Франція* — ударити на Альзацію та Льотарингію, розбити там німецьку армію і заняти оба краї. 3) *Англія* — замкнути німецьку флоту, не пустити її на отверте море, відтяти Німеччину від її кольоній; в той спосіб не допустити довозу до неї. 4) *Німецький* плян був такий: головну силу кинути відразу на Францію, заняти Бельгію, а звідтам вдарити на зади французької армії, знищити її, заняти Париж і тут як в 1871. р. подиктувати мир. На сході лишити малі сили проти Росії. Коли Франція буде розбита, тоді перекинути звідтам усю армію на схід проти Росії, побити її та примусити також до мира. Австрія мала за той час, як Німці будуть заняті на заході, здержувати Росію від походу вперед. У той спосіб числив Союз, що війна скінчиться ще в осені 1914. р.

2. Як провадилася війна в 1914. р.? Згідно з тим пляном почалася війна.

На західнім фронті (Німеччина проти Франції, Бельгії та Англії). Німеччина перевела скорше мобілізацію війська від своїх противників. Добре збудована залізнична сітка дозволила Німеччині за тиждень перевезти у визначені місця на фронті понад 3 міліони вояків і 860 тисяч коней! Німецьке військо рушило відразу на Бельгію, в кільканадцять днів заняло більшу частину її території, здобуваючи по дорозі дуже скоро всі важніші твердині (укріплені місця). Вже 20. серпня заняли Німці столицю Бельгії Бріссель. Решта бельгійської армії схоронилася за укріпленнями останньої та найсильнішої твердині — Антверпен.

У той спосіб прорубали собі німецькі війська

дорогу до північної Франції і рівночасно рушили до наступу на неї на цілм фронті. Довжина фронту виносила 400 км., а ширина (від передньої лінії аж до задніх обозів) була 70 км. Німецькі війська з непереможним розгоном скоро посувалися на Париж. По дорозі здобували Німці одну французьку твердиню по другій. Головна німецька сила була на півночі (від Бельгії) і звідтам заходила на зади французької армії. Тим одним розгоном дійшло німецьке військо аж до ріки Марни, перейшло її та посувалося до Парижа так, що кінні стежі підходили під сам Париж. Над французькою столицею шуміли день-у-день німецькі літаки, кидали на місто бомби і проклямації, в котрих заповідали, що Німці незабаром займуть столицю. В місті було чути не тільки страшний гук гармат, але навіть уже торохкання машинових крісів. У столиці Франції запанував переполох. Хто міг, тікав далше на захід. У місті вечором не вільно було ніде світити. Над містом у ночі висіла пільма. Влада втікла вже була з Парижа. Здавалося, що Німці незабаром на порох розібють французьке військо та примусять Францію до мира.

Однак воєнне щастя обернулося. Французьке військо, зібравши всі сили, перейшло до протинаступу. Над рікою Марною прийшло до лютого бою (5—9 вересня). Французи здержали тут німецький наступ, а відтак почали обходити більшими силами німецьке праве крило (від півночі), котре було сильно вдовжене аж до бельгійської твердині над морем Антверпен. Німецька головна команда, боячися того обходу, наказала відступити назад на ліпші позиції. На цих позиціях німецька армія окопалася і відбила дальші наступи Французів. Дальше на правім крилі Німці пішли ще здобути останню бельгійську

твердиню — Антверпен, а звідси старалися по-сунутися вперед понад морем, щоби здобути морське побережжя напроти Англії і звідтам їй загрожувати. Одначе Англіїці, Бельгійці і Французи цей наступ здержали. Тоді наступило „затвердіння“ фронту: то є, що обі армії окопалися в сильних земляних ровах, укріпили їх бетоновими криївками, глибокими „лисячими норами“ під землею, широкими дротяними засіками і т. п. Ні один, ні другий противник не міг уже рушитися на більшім просторі вперед.

Битва над рікою Марною в р. 1914 властиво рішила про вислід цілої світової війни. Німці могли виграти тільки тоді війну, коли б були відразу розбили до тла одного з головних своїх противників, — або Францію або Росію. Це їм не вдалося, хоч доля Франції через цих пару днів битви над Марною висіла на волоску. Через продовження війни на кілька років Німеччина мусіла програти війну, бо її замкнули з усіх сторін від світа і вона не могла потім мати ані достаточного харчів, ані досить воєнних матеріалів. Тимчасом Анганта могла черпати без кінця новий воєнний матеріал і нових рекрутів на „гарматне мясо“.

На східнім фронті (Австрія та Німеччина проти Росії). Вислід першого великого наступу Німеччини на Францію в р. 1914. рішив згори також про боротьбу на східнім фронті, де стояла Німеччина та Австрія проти Росії. Якби Німеччина була розбила відразу французьку армію у битві над Марною, тоді було б їй можливо кинути зі заходу непотрібні війська на схід проти Росії і тут на спілку з Австрією одним ударом знищити російську армію. Тимчасом на західнім фронті Німеччина не вдала зломити сили противників, наступила боротьба в постійних стрі-

лецьких окопах, які треба було боронити перед безнастанним наступом противника. Через те Німеччина не могла звідтам стягнути більших сил на схід.

Тому переважаючі російські сили відразу з початку війни перли вперед на Галичину і на східні Пруси. Вже 4. вересня заняли російські війська Львів і помімо опору австрійських військ посувалися дуже скоро вперед. Незабаром наступила облога Перемишля, який був найсильнішою австрійською твердиною. В половині грудня були Росіяни аж під Краковом, а перейшовши карпатські гірські проходи, сунули на Угорщину. Заняли також більшу часть Буковини. Через зиму Австрійці трохи поправили своє становище, але все одно викинути Росіян з Карпат їм не вдалося. Таким чином Австрія знайшлася проти Росії в дуже тяжкім положенні. Кожного дня грозив пролом фронту і похід Росіян на Будапешт, або через Шлеськ на Чехи і до Відня.

Німці, стягнувши трохи війська зі західного фронту у великій битві коло Мазурських озер*), знищили одну російську армію, посунулися наперед на російську територію (Королівство Польське) аж під Варшаву, але кінець-кінців при кінці року і фронт на сході „закопався“ на постійних позиціях (попід Лодзь, Краків і вершки Карпат).

Сербський фронт (Австрія проти Сербії). Австрійські генерали думали, що їм вдасться згнобити Сербію та Чорногору за одним замахом. Відтак по розгромі Сербів, плянували вони перекинути всю масу війська проти Росії та на спілку з Німеччиною розбити також її.

*) У тій битві командував німецькою армією маршал Гінденбург, який через ту виграну битву став дуже популярним. Тепер він є президентом Німеччини.

Але всі ті пляни розвіялися. По перше австрійські генерали показалися зовсім нездарними командантами. По друге австрійське військо, зложене з ріжнородних народів, не мало ніякої ідеї в цій боротьбі. У війську були Німці, Маляри, Чехи, Словаки, Словінці, Хорвати (споріднені з Сербами), боснійські Сербі, Українці, Поляки, Італійці та Жиди. Тільки Німці та Маляри могли ще мати якийсь інтерес на знищенні Сербії. Натомісць Сербі, Хорвати й Словінці зовсім не мали охоти проливати крові своїх братів — Сербів з другої сторони фронту. Чехи і Словаки відразу були настроєні проти Австрії, а співчували з Антантою, бо при її допомозі хотіли визволитися зпід австрійського панування. Тому воляки з цих націй не хотіли воювати, а при кожній нагоді здавалися в полон. Поляки тоді стояли ще по стороні Австрії, а так само Українці, бо одні і другі сподівалися цим способом визволитися зпід Росії. Однак українська маса йшла за Австрією тільки з мусу. „З політики“ за Австрією тягнули тільки ті українські політичні діячі, які не вміли творити власної народньої сили проти двох гнобителів. У той час, коли політичний „провід“ ішов за „совість“ з австрійським цісарем, австрійські полеві суди вішали тисячі українських селяняк „російських шпівнів“!

Отже австрійське військо — як цілість — не мало тої „вітчини“, якої мало би „боронити“ перед нападом ворогів, як це по фарисейськи голосила воєнна генеральська пропаганда в Австрії. Тому маса чеського, українського, хорватського і т. д. селянства, взятого примусово до війська, цілими відділами здавалася в полон. Не інакше поступали Українці і Поляки, взяті примусово до російського війська. Вони також не хотіли воювати за гнобителя — царя. Таке здавання в полон Чехів, Українців, Сербів і т.

д. ослаблювало Австрію, а кидання зброї через Українців, Литовців, Поляків і т. д. у російській армії ослаблювало Росію. Через те *обі* держави поволи хилилися до розвалу. Натомість Серби знали, за що вони справді воюють: вони боронили дійсно свою батьківщину від знищення через Австрію, яка напала на Сербію. Вони боролися також за визволення своїх братів зпід австрійської корми, бо Австрія держала їх братів в Босні аж до війни в панцизняній неволі. І тому кожний Серб знав, за що він воює. Він бився до останнього віддиху не зі страху перед воєнним судом, але зі щирої душі.

Не диво, що майже половина великої австр. армії ($\frac{2}{5}$ частей) не могла зломити Сербії. Перший австр. наступ був кроваво відбитий. Так само не вдався другий наступ Австрії на Сербію в жовтні 1914. І той раз було австр. військо розбите і викинене з сербської землі. Австрія в обох наступах понесла величезні втрати. При кінці 1914. р. Австрія вже тільки боронила своїх границь від наступу Сербів і так фронт стояв тут аж до осені 1915 р.

Тут наглядно показалося, що може зробити навіть менше військо і з гіршою зброєю, коли воно боронить слушної справи. Мала Сербія оборонилася перед австр. перевагою.

При кінці року також на сербським фронті наступила позиційна боротьба (в постійних становищах).

Підсумки війни 1914. р. Положення Союзу (Австрії та Німеччини) при кінці 1914. р. було дуже погане. Вправді Німці заняли кругло 30.000 кв. кільом. французької території, а бельгійської коло 32.000 кв. км. та частину російської, але зате Австрія було сильно побита через Росію. Її військо без німецької помочі зовсім було неспосібне до

оборони. Війна в постійних становищах (ровах) замкнула Союз з усіх сторін, так що він виглядав як твердиня підчас облоги (бльокада). Ядро обох армій було знищене. На самім французькім фронті втратила Німеччина 856.000 вояків вбитими, раненими і полоненими. Правда, Антанта втратила ще більше (Франція 854 тис., Англія 90 тисяч, Бельгія 70 тис. — разом 1.014 тис.) але зате вона могла брати більше нових рекрутів.

Одинокий успіх для Союзу був той, що 1. листопада приступила до війни ще Туреччина по боці Союзу. Це мало велике значіння, бо Турки замикали остаточно перед Росією Дарданелі.

3. Війна в 1915 р. Щоби розірвати бльокаду (облогу) Союзу, приступила Німеччина з початком 1915. р. до війни *підводними лодками*. Ціле море довкруги Англії та Франції приголосили Німці за воєнну область, на котрій будуть без ніякої остороги топити всі кораблі, що будуть плисти до обох країв. Потім Німці затопили були американський *особовий* корабель „Люзитанія“. Через те підняла гострий протест Америка, де почалася провадити з цього приводу сильна агітація проти Німців.

Воєнна агітація Антанти була поставлена взагалі дуже зручно. Антанта розсівала всякі неправдиві вістки про жорстокости Німців проти полонених і цивільного населення в окупованих краях (що відрізують полоненим вуха і носи; що насилують жінок; що з трупів роблять окремиї смак до машин і т. д.) В той спосіб представляла себе Антанта оборонцем людськості і культури перед німецьким дикунством. Серед несвідомої маси в неутральних краях мала та пропаганда успіх, тим більше, що її попирали воєнні фабриканти. Ці воєнні промисловці пхали свої краї також до того, щоби випо-

вісти війну Німцям. Тоді вони могли отверто до-
ставляти Антанті военний матеріял і на тім збивати
величезні зиски. Банкирі перли також до війни. От
американські банки позичили були краям Антанти
величезні гроші на війну і боялися, щоби Антанта
не програла, бо тоді вони не дістали б назад по-
зичених грошей. Очевидно, що й Союз робив також
свою пропаганду, але не так зручно і тому вона
мала малі успіхи.

В тім ворожім настрою майже цілого світа до
себе, рішили Німці піти до наступу проти Росії.
Цього було треба з огляду на Італію, котра з нев-
тральности хилилася на явний ворожий бік. Коли б
Німці мали трохи успіху, то може Італія остала б
невтральною. Друга причина цього рішення був ли-
хий стан австр. армії, яка могла тоді зовсім зало-
митися під страшним ударом російського наступу
в Карпатах. Трета причина була та, що Німці, пі-
шовши на російську територію, могли дістати
більше хліба.

Отож на східнім фронті шукали Німці ріша-
ючого бою цього року. Там Москалі весь час ішли
приступом на Карпати і на східні Пруси. В Сх. Прусах
знову розбив їх Гінденбург, але тимчасом австр.
армія почала хитатися. Дня 22/3 1915. здобула Ро-
сія Перемишль (який здався з голоду), а відтак
з новою силою кинулася через Карпати на Угоршину.
Щойно в кінці квітня цей наступ ущух.

Тоді Німці спровадили з зах. фронту більше
війська та самі взяли провід війни проти Росії в свої
руки. Вони підготували пролом російського фронту
між Тарновом і Горлицями (зах. Галичина). В днях
1 — 3 травня 1915 проломили там Німці разом з
Австріяцями по кровавій битві російський фронт
і почали скоро посуватися наперед.

Тоді власне вперше на східнім фронті розгорівся барабанний вогонь. Це було одно страховище. Ось як про це пише один учасник бою під Горлицями:

„Найкраще в часі війни воякові сидіти в кадрі (в запасі). Власне в кадрі не найкраще — перший ліпший чоловяга, на котрого в часі мира ти не подивився би — ти, господар своєї волі і свого клаптика землі — голюкає на тебе в часі муштри, збиткується над тобою, що ти не розумієш його німецької команди, а може й не хочеш розуміти. В тобі бунтується людська гідність. В душі зі щирого серця ти погорджуєш тим чоловіком, що припадково став над тобою іменем цісаря старшувати. Що в'яже тебе з ним? Яке спільне діло? Яка свята справа? На життя або смерть?!

В'яже тебе тільки голіський примус — насильство. І тому, що з тебе зробили коняку, що повертає себе тільки під примусом — ти й робиш як за напасть, неохочо. В тебе-ж людське почуття. Тебе вічно мучить думка, що ти робиш щось лихе, незгідне з твоєю совістю, що ти робиш те проти свого переконання; тебе палить далекий, хоч внутрішній стид, що ти робиш це зі страху перед кулею і тому погоджуєшся на гріх супроти ближнього, незнаного тобі.

Ні! Не в кадрі найкраще в часі війни, але в шпиталі. Захорувати б! Піти б на фронт і повернути би легко раненим!...

Такі думки обсідають тобі душу, як мухи обсідають піч у гаряче літо. Призадумаєшся, не вважаєш на команду й уже ти заслужив на те, щоби над тобою кричали, скреготіли зубами, лаяли останніми словами. Та тільки відвернулися вони від тебе, а твій зір упав на зелене жито. Весна. Лежиш ту в Еблярні, в далекій альпейській стороні, а твоє поле перескочило гори і лягло коло тебе й кричить: чого ти мене лишив?

Ще ти не встиг охолонути від тієї ніжності, що нав'яв її на тебе спомин про рідну, свою власну землю, а вже потягли тебе на збірку, сказали, що завтра відіздиш на фронт. Заграли музики й ти вже з другими ідеш у вагоні, призначеному „для шість коней або 40 люда“. Так і написано: вперед для шість коней, а потім шойно: „або для 40 люда“. Залежно від цього, що більшу вартість має для австрійської команди.

В ночі з дня 2. на третього травня розбили ми шатра на фронті проти Горлиць. Зараз побіч нас, австрійських вояків, стали німецькі. В них поспіх, у нас австрійців суєтня. В них певність, у нас неспокій. А може мені тільки так здавалося? Може й у них, на дні душі, те саме; тільки вони задаються? Господь святий знає!

По чорній каві на вечерю поклалися ми покотом на землю,

перетомлені денним маршом до краю. Наплечник під голову, покривало на землю, плащ через себе і спиш. Та не довго.

Зірвався я, бо земля підомною задрожала. На всім полі біля нас лискавки, а за лискавками громи. Один за одним. Один страшніший від другого. І вітру нема, а повітря виє гірш найлютішої бурі. Може так море шаліє у бурі, коли розбивається об скелі. Я не бачив моря. Зате я чув, як виє битий чоловік. У нашому селі били Маляри могого сусіда, на котрого лихі люди наговорили, що він шпиг і зрадник. Отак несамовито виє та потвора, вистрілений тридцять-центиметровий гарматний знаряд. Як собака або битий чоловік, а при кінці так плаче, як змучена дитина. Та це тільки початок. Потім уже безперестанний рев, виття і громи. Земля колихається. Я бачу — поставали мої товариші і бліді. Очі в них великі. Ременів повязати не годні, руки дрожать. В декого сполоханий погляд очей блудить. Зібрали нас у громаду, а далі розвернули в розстрільну лінію перед горою.

Горою сталеві струни грають, а землею, чоловік як кертиця підкопується. Уже й по наших полі розриваються гранати. Перша думка, — не втечеш. Друга думка: наступ — сховаєшся, пристанеш. Біля тебе ясно в ночі. Осліплює тебе. Несамовитий крик болю і хтось сильно вдарив тебе позауш. На право не бачиш нікого, бо й темноті й хмара пороку заступила увесь вид. На ліво в клубок скрутилися вояки — щоби сховатися. Та зараз з лівого боку бе другий грім. З переду третій. Закопуєшся нелюдською силою у землю глибше. Може вдарить передімною і яма мене сховає. О, земля усіх заховає! Натрапляєш на щось округле, безвладне; піднімаєш — скривавлена жовнярська рука. Вона тебе недавно позауш ударила... Стрепенешся цілий і зачинаєш у блимаючій від розривів і стрілів ночі дзвонити зубами. Такий безпомічний, безрадний, бідний. І стає тобі тебе самого жаль. Це найстрашніший, найбільш трівожний жаль, який через одну — дві хвилини так тебе змучить, що потім тільки лють визволяє тебе від безвілля. Вже шість годин в одно гремить на землі і гремить та виє на небі.

В тебе думка: що там твориться за пекло в Москаля?! І стидно писати. Тобі стає легше на душі. Бо є ще гірше десь на світі. Вже зорі бліднуть — на наших фронті рух. Ідемо в наступ. „Ворожа“ артилерія тільки тут і там відризається. Посуваємося у перід. Уже ми на горі. Горою даліше грають невидимі сталеві струни. Почуваюся трохи краще, бо йду... вперед... на ворога. Нема ніякого відпору. Перші окопи рознесені: Перше соняшне проміння золотом кинуло на бліді лица моїх товаришів. Хто був червоний — посинів. Не дивлюся на землю —

і тому наскочив на розчавленого гарматною кулею Москаля. Паду. Мої чоботи округилися кишками. Гидко. Визволюся і йду з нашою лавою. Уже мені байдуже все. Тільки одна прошибає думка і застигає, дерев'є, недокінчена: А що, як з тобою таке, як з отим?...

Перед Горлицьким цвинтарем бій. Крісовий. Біжу навмання. І обезсилений паду тоді, коли Москалі підносять руки до гори. Я побідник, поклався знеможений біля убитого Москаля. Мабуть він читав перед смертю листа. Людська цікавість пермагає у мені. Читаю:

„Дорогий друг мой. Когда ти веротишься“?

Дарма. Не вернеться. Біля мене стогнуть. Мене щось заболіло коло бедра. Я схопився рукою. Кров. І я ранений, хоч цього не знав. Біля мене схопився якийсь чоловік, якому відламок знаряддя відорвав шоку. Він біг кудись і виглядав смішно. А даліше закрутилося мені в голові і я вже не розумів нічого.

Мене забрали санітарі. Я найщасливіший чоловік на світі. Може вже війни не буде?...

Уже 22/5 1915. здобули Німці й Австрійці назад Львів. У жовтні вони пішли так далеко вперед, що фронт тоді тягнувся від моря (коло Риги) до Пинська, через Дубно аж до Черновець. Цілий той довжезний фронт мусіла в дійсности боронити сама Німеччина, бо в міжчасі (23/5. 1915.) Австрії виповіла війну й *Італія*.

Італійський фронт — тягнувся майже цілий у високих альпійських горах. Австрія, по побідах над Росією в 1915., боронила тут досить твердо. Однак ця боротьба серед скал і гір приносила для обох сторін страшні втрати. Цілий час війна була позиційна (на постійних становищах).

Турецькі фронти. Туреччина воювала з Росією на Кавказі, з Англією в Мезопотамії та коло суєзького каналу від Єгипту, котрий заняла Англія. Крім цього окрема армія Французів і Англійців хотіла здобути Дарданелі, щоби навіязати безпосередню сполуку з Росією, а відтяти Союз від Туреччини. На всіх фронтах Турки не мали успіху. Проти них

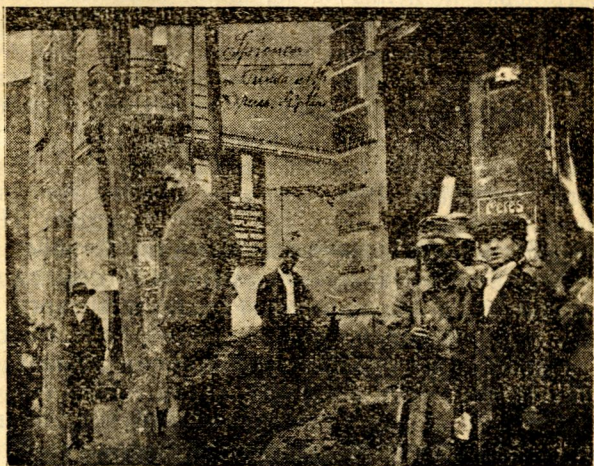
збунтувала Англія підлеглих Арабів. Тільки Дарданелі встигла Туреччина ще оборонити останніми силами.

Сербський фронт. На сербським фронті було незмінене положення через цілий р. 1915 аж до осені. Цілий той час використовувала німецька й австрійська політика на те, щоби всякими обіцянками наклонити Болгарію до Союзу. Болгарський король був зроду німецьким князем і тому остаточно вдалося приєднати його до Союзу за ціну обіцянки відступлення Болгарії здобутих сербських областей. Болгарія виповіла війну Сербії (14/9 1915.) і тоді рівночасно почався наступ на Сербію з 3 боків. З заду наступали Болгари, а з фронту Австрійці та Німці. Перевага Союзу тут була завелика. Протягом двох місяців здобуто майже цілу Сербію, а її армію розбито та відсунено в альбанські гори, звідки їх вивезено на відпочинок. Тимчасом Антанта висадила свої війська в Греції і тут на грецькій границі здержала наступ Союзу. Війна перейшла в позиційну боротьбу (в ровах).

Через ту перемогу Союз одержав безпосередний зв'язок з Турками та міг їх частинно спомагати у боротьбі з Антантою. В той спосіб Турки встигли оборонити Дарданелі та столицю Царгород, які вже ледви держалися.

На західнім фронті від травня ішли тяжкі бої. Антанта, хоча бачила відтягнути Союз від наступу проти Росії, розпочала тоді свій великий наступ, який тривав до літа. В деяких місцях посунули трохи Німців у зад, але їх фронт у цілості не захитався. Коли в осені почався наступ Союзу на Сербію і Німці стягнули з зах. фронту більшу кількість війська, почала Антанта знову великий наступ на зах. фронті, щоби тут зовсім проломити німецьку

лінію. Прийшло до довгих, лютих битв (під Арра і в Шампанії), які обом сторонам принесли великанські втрати. Які це були страшні битви, можна зрозуміти з того, що під Арра на відтинку кільканадцять кілометрів було з боку Антанти понад 5000 гармат! Всеж таки в основі удержали Німці свій фронт, хоч останніми силами.

Ця фотографія представляє воєнне звірство австрійсько-мадярського війська: На ринку в Турці (повітове місто в Карпатах) повісили двох невинних українських селян під замітом шпionства. Так вішали по цілiм краю.

Підсумки війни в 1915 р. були для Союзу на зовні корисніші, чим для Антанти. Союз заняв на сході понад 350.000 кв. кілометрів російської державної території (Польщу, прибалтійські краї, частину білоруських і українських земель). Крім того забрано цілу Сербію. На заході фронт удержано. Колиб тоді

Союз хотів заключити чесний мир без грабіжу чужих земель (анексії) і воєнних відшкодувань (контрибуцій), то міг би був його заключити. Але німецька буржуазія і генерали перли далше до „побідного” кінця війни.

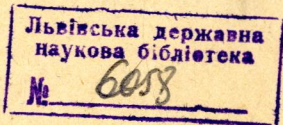
4. Війна в 1916 р. Цей рік не приніс рішучої зміни у війні, хоч сила Антанти почала чисельно переважувати. Антанта за цей час війни встигла вишколити більше число *колоніального війська* (зпоза Європи — чорних, жовтих і т. д.). Крім того установлено одну начальну команду антантських військ. Ця команда постановила в цій році перевести *рівночасно* наступ на східнім і на західнім фронті, щоби Німці й Австрійці не могли перекидати війська з одного фронту на другий. Антанта цілими місяцями збирала на фронт воєнний матеріал і амуніцію.

Тимчасом у Союзі не було згоди начальних команд що до спільної акції (діяльності). Німці рішили перевести великий наступ коло сильної французької твердині Верден, а Австрія без відома Німців розпочала наступ на італійським фронті, куди стягнула масу війська з російського фронту і тим його небезпечно ослабила.

Наступ Німців на Верден не удався. Так само тільки частинно вдався наступ Австрійців на італійським фронті (коло Асіяго).

Тимчасом заскочив 4/6 1915 року великий удар Росії на австр. військо *коло Луцька*. Тут наступив пролом австр. фронту. Зовсім розбито цілу одну австр. армію. Понад 200.000 Австрійців взято в полон. Рівночасно побито Австрійців на *Буковині* і відкинено їх знову в Карпати.

Наслідком того мусіла Австрія застановити наступ в Італії, а Німці коло Вердену та латати широку на 80 км. діру фронту коло Луцька. Бої

коло Ковля, над Стоходом і коло Баранович тривали аж до осені.

Ледви з бідою залатано діру на сході, коли 24/6 почався загальний наступ на заході (над рікою Сомою). Німці понесли тяжкі втрати, але крім малих посушень на кількох місцях їх фронт ще удержався. Бої тривали аж до листопада.

Тимчасом в серпні почали наступ Італійці (над рікою Ісонцо), а Росіяни в Галичині і на Волині.

Положення Союзу в тім часі було майже безнадійне, коли в додатку виповіла ще війну *Румунія* (27 серпня). Цей бувший член Союзу, як тільки побачив, що справи Союзу стоять погано, виступив проти своїх недавніх союзників війною. Румунія хотіла заграбити пригідну для себе частину Болгарії та відобрати від Австрії Семигород і Буковину. Тому рік 1916 грозив цілому Союзові розгромом. Від сторони Румунії був зовсім вільний фронт, без ніякого війська, а туди сунула півмільйонна румунська армія.

Однак Румуни наступали дуже невміло. Німецька команда очуняла дуже скоро. Іменовано новим начальним вождем відомого з побід проти Росії маршала Гінденбурга. Німці незабаром постягали з різних фронтів зайві сили та кинули їх відразу на Румунію зі сторони Болгарії і зі Семигороду. Наступ Німців і Австрійців був так нагальний і скорий, що вже 6. грудня заняли вони столицю Букарешт. До кінця року Союз розбив зовсім румунську армію, яку мусіла виручити Росія, щоби не пустити Німців з полудня на Україну. Союз опанував $\frac{2}{3}$ частей усеї Румунії і то якраз найбагатшої частини в хліб і нафту, так потрібних Союзові до дальшого ведення війни. Тепер фронт видовжився від Балтійського Моря (коло Риги) аж до Чорного Моря (понад Серет до Галацу).

Помимо того великого воєнного успіху проти Румунії, всетаки Союз знаходився даліше в дуже тяжкій положенні. Маліла внутрішня сила опору. Зростала сильно опозиція внутрі Австрії та Німеччини проти війни. Моральна сила Німців на зах. фронті була захитана. Перевага воєнного приладдя (гармат, літаків, панцирних автомобілів та танків) і матеріялів (амуніції) була по боці Антанти. Це бачили німецькі вояки і тратили віру в перемогу, а охоту до боротьби.

В листопаді помер австр. цісар Франц Йосиф, вірний союзник Німеччини, на його місце прийшов цісар Карло, оженений з Французжанкою, яка тягнула за Антантаю. Австрія почала тріскати. Чехи йшли до відірвання від Австрії. Робітництво в Австрії почало буритися. Всіх обурювала нажива воєнних фабрикантів і доставців на людській крові. І в Німеччині зростав серед робітництва революційний рух.

У тім положенні звернувся Союз з пропозицією мира, але не казав, на якій підставі. Виходило, що Німеччина схоче окупувати Бельгію та ще різні „поправки“ границь. Тому Антанта це пропозиція відкинула.

5. Війна в 1917. р. З початком цього року обі воюючі сторони знаходилися в кризі. Воєнний бламан пропаганди за війною розвіювався поволі. Маса бачила, що даремно проливають кров. По обох боках фронту йшла ненависть до дальшої війни. Тільки залізний примус гнав ще вояків на фронт до безглузлого бою. Тільки випадково обі сторони не знали, що діється в противника.

Німеччина постановила добровільно завернути свій фронт між Арра і Соасона та в той спосіб сильно скоротити боєву лінію. Аби Антанта відтак на

ЕВРОПА СЕРЕДНА І СХІДНА

тим місці не могла легко наступати, *знищили Німці до тла цілу ту область*, зрівнюючи все з землею. Знищили села, міста, дороги. Це знищення французької території дало зручний привід Антанті до пропаганди проти Німців,

З початком року проголосила Німеччина необмежену війну на морі *підводними лодками*. Топлено масу антатських кораблів. Але топили також кораблі нейтральних держав, передовсім Америки, яка довозила живність і матеріяли Антанті. На тім збивали капіталісти величезні зиски. Тепер через необмежену війну підводними лодками американські підприємці тратили. Тому й вони почали пропагувати, *щоби Америка* виповіла війну Німцям. І дійсно 6. квітня Америка виповіла Німеччині війну.

Цей вступ Америки до війни стався в дуже важну хвилю для Антанти. Якраз 18. *березня 1917. вибухла в Росії революція*. Царя арештували. Вправді російська держава не розпадалася відразу. Прийшов зразу буржуазний уряд, котрий заявив, що війну буде дальше провадити з „національних інтересів“ до перемоги. Але Антанта була свідомо, що довше треба буде чекати, поки російська армія буде здібна до наступу, як що скоро зовсім не розложиться. Скоро влада в Росії перейшла в руки шовіністичних російських соціалістів-революціонерів, яких провідник Керенський закріплював далі армію до бою в ім'я... російської демократії. Антанта почала відразу попірати цю владу, *щоби вона не заклучила окремого мира з Німцями*.

В тім часі Союз міг при початковім замішанні в Росії напасти на неї всюю силою, розбити й змусити до окремого мира. Але Союз цього не зробив. Німці не хотіли „дражнити“ Росії в тім стані, в якому вона знайшлася. В той спосіб думали собі здобути прихильність Росіян. Вони гадали, що з револю-

ційною Росією заключать скорше мир без бою, а потім хай Росія в нутрі розкладається. До того внутрішнього розкладу вони навіть помагали, перепускаючи через Німеччину до Росії большевицького проводира *Леніна*.

Тимчасом на західнім фронті серед антантських військ наступив упадок духа. По весняній офензиві, в котрій Франція втратила 120 тисяч убитих і сотки тисяч ранених, почав ширитися у французьким війську *бунт* за бунтом. Військо не хотіло йти на фронт. У 16 корпусах запанував революційний рух. Вояки не хотіли слухати офіцерів, а навпаки ладилися до маршу на Париж, щоби там за російським приміром перевести революцію.

У тім часі (квітень — май) могли ще Німці з духово ослабленою Антантою заключити почесний мир без анексій і контрибуцій, або могли розбити Францію, Росію й Італію нараз. Але Німці не знали, що діється по другій стороні фронту. Німецькі генерали тільки гордо бренькали шаблями, готові диктувати мир цілому світові. Німці ніяк не використали цієї хвили. Тому за той час Антанта перемогла внутрішній упадок. Прийшло до Франції американське військо. Дух Французів піднявся. Антанта остаточно станула твердо на ноги. Від серпня почалися люті бої на зах. фронті. Тут тепер мусіли бути Німці в обороні супроти сильнішого числом і воєнним матеріалом противника.

На східнім фронті наказав в липні Керенський російським військам наступ. Німці наступ відперли. Але Австрійців побито й проломано їх фронт. Мусіли прийти Німці витягати Австрію з болота (коло Зборова — Бережан і коло Станиславова). Тоді Німці рішили остаточно не чекати на добровільний мир з Росією, але вимусити його багнетом. Вони привезли нові відділи з заходу й розпочали офензиву

(між Золочевом і Бережанами). Російський фронт заломився в цілій Галичині і уступив аж над Збруч. Неуспіхи російської армії на фронті довели до розкладу ціле військо. В нутрі російська держава ділилася на окремі республіки (Україна, Білорусь, Грузія і т. д.). В Московщині наступив большевицький *переворот Леніна* і Троцького. Україна й інші республіки не хотіли даліше воювати за царські гріхи. Знову большевики потребували мира на те, щоби могли свої „червоні” гвардії кинути на вільні народні республіки України, Білоруси, Грузії, бо не хотіли пустити з рук укр. хліба і вугля. Так прийшло до *переговорів про мир у Бересті* (між Союзом Німеччини, Австрії, Болгарії і Туреччини з Московщиною та Україною — 22/12. 1917). Незабаром прийшло також до завішення зброї з Румунією.

На італійським фронті розпочав Союз наступ на Італійців, котрий увінчався поважним успіхом. Італійський фронт був проломаний. Італійці втратили масу вбитих, ранених, полонених. Дух армії впав. Їх військо спинилося далеко на італійській території над рікою Піявою. Тут прийшли на поміч Французи і Англійці. По тім погромі італійське військо було вже неспосібне до більшого наступу.

На турецьких фронтах — у Мезопотамії та в Палестині Туркам зовсім не щастило. Турки втратили святе місто Магометан Мекку, Багдад і Єрусалим. Англійці даліше посувалися вперед.

Мирові настрої в р. 1917 зростали щораз більше всюди з ріжних причин. Передовсім людство почало будитися з воєнного чаду та противитися тій світовій, безцільній різні. В тім напрямі ділала передовсім організація незалежних соціалістів. Даліше австр. цісар старався заключити мир за всяку ціну, бо бачив, що Австрія розлітається, а він хотів ратувати свій трон. Через свого швагра, котрий

служив у бельгійським війську, він предложив Франції *заключення окремого мира* — за ціну неподільности Австрії. Це предложення зробив він потайки від Німців, яких хотів зрадити і згодитися на відібрання від них Альзації та Льотарингії. Коли викрилися ті предложення австр. цісаря, то в Німеччині вибухло велике обурення проти тої цісарської зради. Разом з тим це довело до більшої мирової пропаганди в нутрі союзних держав. По революції в Росії виступив з предложенням мира президент Америки Вільзон. Він уложив свої домагання *в 14 точок*. Ці точки вимагали: 1) Прилюдність всіх міждержавних договорів. 2) Свободу морей. 3) Усунення торговельних обмежень між державами. 4) Загальне розброєння. 5) Безсторонне уладження справ усіх колоній. 6) Звільнення зпід окупації російської території та свободне самоозначення народів Росії. 7) Звільнення Бельгії та її відбудову. 8) Звільнення і відбудову французької території та віддачу Альзації й Льотарингії. 9) Поправлення границь Італії. 10) Автономію народів Австрії. 11) Звільнення і відбудову Сербії, Чорногори та Румунії. 12) Автономію народів Туреччини. 13) Відновлення Польщі в етнографічних межах. 14) Заложення Союзу Народів.

Німецька влада ці предложення відкинула, покликуючися на своє добре воєнне положення. Потім відповіді вже тільки багнет міг рішити справу мира. Ця відповідь облекшила Антанті пропаганду проти Союзу. Тепер по упадку російського царя, Антанта могла виступати перед світом, як оборонець демократії проти німецької цісарської диктаторської влади. Ненависть до Німців, як народу, почала в світі зростати, бо тепер, мовляв, тільки вони не хочуть справедливого мира.

Рівночасно велися мирові переговори Союзу про мир у Бересті з Росією та Україною, а в Букарешті

з Румунією. Німці потребували за всяку ціну хліба і тому вони скоро заключили мир з Україною на досить добрих для неї умовах. Пізніше заключила також російська комуністична влада мир з Союзом. Німці обсадили своїм військом Польщу, Латвію, Литву, Естонію та Фінляндію, де всюди були влади залежні від Німеччини. (Про тодішні відносини на Україні читайте книжку „Самоосвіти„ ч. 3, 6 і 9). Незабаром заключив Союз також мир з Румунією (7/5).

6. Суперечка у польській справі. Коли в 1916. р. був Союз у тяжкій положенні, тоді він усяко старався притягнути на свій бік поляків. Німцям і Австрії треба було конче польського війська до помочі. Був по їх боці польський легіон, але вони хотіли ще більше польських вояків. Отож 5/11 1916. року видали німецький і австрійський цісарі відозву, в якій обіцяли творити самостійну польську державу. Це мало бути королівство. В 1917. р. утворено окрему Раду Стану у Варшаві, яка була найвищою польською владою до покликання на престол польського короля. Ця Рада Стану видавала закони, мала своїх урядників, але в Польщі сиділо нім. і австр. військо. Тому Рада Стану була залежна від німецької команди у Варшаві. Німці жадали тепер створення польської армії, котра мала їм помагати у війні. Але Поляки годилися дати військо до помочі Німцям тільки тоді, коли Рада Стану буде зовсім незалежна від німецького губернатора. Зголосилося тільки пару тисяч вояків. Тимчасом ішли спори між австр. і нім. владою про те, хто має обсадити польський престол та від кого має бути більше залежна польська держава. Ці спори тягнулися аж до кінця війни.

7. Війна в 1918. р. заповідалася з початку в користь Союзу. Нарешті Союз мав зовсім забезпечений східний фронт, знищивши Сербію, Чорногору, Румунію і розбивши до тла колишню

російську армію. Тепер там для Союзу треба було держати тільки окупаційне військо (сама Німеччина держала далше на сході і по заключенні мира 35.500 старшин і 1,020.000 рядових). Натомість усю силу можна було ужити проти Італії та на зах. фронті (на заході мали Німці в березні 1918. в першій лінії 3,590.000 рядових і 140.000 старшин). І дійсно Німці постановили як найскорше розправитися на заході з Францією та Англією. Німецька команда була твердо переконана, що вспе остаточно побідити Антанту на західнім фронті ще перед приходом значнішої помочі з Америки до Європи.

Натомісць Антанта рішила аж до приходу більшого американського війська всіми силами держати свій фронт. З приходом Американців числила Антанта на повну перевагу над Німцями, яких сподівалася знищити з початком 1919. р.

Отож Німці дійсно з весною почали велику офензиву (наступ) на заході. Але помимо початкових успіхів не вдалося Німцям вповні проломити фронту ані на пограничі бельгійсько-французьким, ані в середині французького фронту в напрямі на Париж, котрий ostrілювали німецькі далекобійні гармати на 120 км. Друга велика битва над Марною в літі скінчилася для Німців також неуспіхом. Було неможливо денебудь проломити фронт. Можна було тільки з великанськими втратами посунути його на кілька чи кільканадцять кілометрів.

Наслідком невдатного наступу постановили Німці перейти до *виключної оборони*. В тій цілі відступили на приготовані міцні становища. Одчак через весну і літо прибуло на фронт багато американського війська. Антанта мала крім того тепер величезну перевагу воєнних матеріалів. Тому вона перейшла від серпня до наступу. По страшній битві німецький фронт захитався і мусів податися назад.

Щойно тепер зажадав Гінденбург переговорів про мир.

Ця програна велика битва Німців на заході вплинула погано на їх союзників. Вони держалися до тепер тільки надією, що Німці побідять. Тепер по тій великій невдачі Німців ломився один союзник по другім. Наперед Антанта розгромила *болгарську* армію, яка майже не ставила ніякого опору. Дня 29. вересня мусіла Болгарія підписати завішення зброї. Антантські війська майже без бою гнали тепер з полудня перед собою Австрійців так, що при кінці жовтня відобрали цілу Сербію та йшли на Угорщину.

Рівночасно розбила Антанта також *турецьку* армію в Палестині і Мезопотамії. Знеохочені Турки майже не боронилися. 30. жовтня підписала Туреччина вже завішення зброї, а в половині листопада обсадила Антанта Дарданелі і Константинополь. В тім положенні мусіла ломитися й німецька армія. Антанта розпочала загальний наступ на цілім зах. фронті. По кровавих боях Німці мусіли відступати. Було ясно, що виграти війни вже не можливо. Тому цісар іменував нову владу і прикинувся прихильником демократії. Зараз по зміні влади казав цісар звернутися до президента Вільзона з проханням о посередництво в справі закінчення мира (4. жовтня). Однак тепер Антанта, бачучи слабість Німців, забажала їх зовсім знищити. Тому навмисне протягала переговори в справі завішення зброї, а тимчасом сотки тисяч людей гинули з обох сторін. Завішення зброї предкладали Німці на основі 14 точок Вільзона.

В міжчасі наступив *розвал Австрії*. У нутрі держави вибухла революція — наперед південних Славян (Словінців, Сербів і Хорватів), потім Чехів, Українців і Поляків. Самі Німці підняли у Відні революцію проти кровавої влади цісаря та його до-

радників і генералів. 28. жовтня давньої Австрії вже не було.

Вкінці вибухла також *революція в Німеччині*. Владу взяли соціялісти. Цісар довідавшись про революцію втік потайки до Голляндії. Весь час війни закликав своїх підданих до проливу крові, а тепер, коли нім. армія мусіла з тяжкими втратами уступати перед переважаючим ворогом, трусливо, поза плечами війська, втік як дезертир. Перше кожного вояка за „трусість“ казав розстрілювати як худобу, а тепер сам показав, що його відвага була тільки в безпечнім місці на сотки кілометрів за фронтом.

Дня 10. листопада підписано нарешті завершення зброї. Німеччина мусіла негайно опустити цілу територію аж за Рен, а крім того мусіла негайно видати Антанті 6.700 гармат, 25.000 машинових крісів, 5.000 мінометів, 5.000 льокомотивів, 150.000 залізн. вагонів, 5.000 тягарових авт, всі підводні лодки, 74 воєнних кораблів, 58.000 господарських машин. Все це на те, щоби роззброєні Німці мусіли відтак прийняти такий мир, який їм Антанта подиктує.

Таким чином 10. листопада скінчилася та світова різня, звана світовою війною. Однак того дня, по більше, чим 4 роках, скінчилася тільки світова імперіялістична війна. Потім ще довго провадилися менші революційні війни за право самоозначення народів. Про це буде ще мова в окремій книжочці.

III. Як провадилася світова війна?

1. **Способи боротьби** були інші з початком війни, а інші пізніше. З початку була війна *рухома*: війська машерували більшими й меншими відділами вільним полем, де приходило до боротьби в розстрільних лініях. Військо зовсім не закопувалося в рови, або тільки в тимчасові ямки.

Пізніше фронти *зціпеніли* : війська окопувалися в глибоких ровах (стрілецьких), яких було завсігди кілька один за другим. Ці стрілецькі рови були сполучені між собою окремими звязковими ровами, щоби вояки з передньої лінії могли відходити назад, щоб ними можна було доставляти харч, амуніцію і т. д. Стрілецькі рови мали важніші місця ще особливо укріплені бетоновими й панцирними підземними будовами (для машинових крісів і мінометів). Така будова видержувала удар гарматної гранати.

Вояки мусіли весь час жити в підземних будовах („землянках“). Ці землянки — то були копані глибокі ями, вкриті грубими відрізками дерева і землею. Крім того військо копало ще т. зв. „лисячі нори“, то є дуже глибокі підземні ходи, як у копальні, підперті дубовими порогами. Така нора мала два входи. Тут скривалося військо підчас стріляння тяжкими гарматами. Однак часто лучалося, що гранати засипували оба виходи й тоді військо в тих норах дисулося.

Метою наступаючої сторони було проломити на ширшім місці ту оборонну ворожу лінію, щоби скорим ударом можна було обійти оба крила проломаної „діри“, а відтак їх знищити або взяти в полон, рівночасно наступати тою поширеною дірою у фронті скоро вперед, гнати перед собою противника та недопустити його до того, щоби він мав час знову закопатися в оборонних ровах.

Але простий наступ піхоти на таку сітку оборонних ровів був неможливий, бо наступаючі відділи були б вибиті вогнем крісів, машинових крісів та ручних гранат оборонців. Тому наступаючі підготовляли пролом фронту докладно: На місце стягали вони більшу масу піхоти, машинових крісів, мінометів і передовсім *тисячі гармат*. В означений час починали бити ті всі гармати на фронт ширини

кількох кілометрів. Гармати били так страшно, що стріли гармат зливалися в один пекольний гук. Земля дрожала й хиталася. Гранати рили оборонні рови — яма на ямі. Дротяні засіки нищилися. Вояки в ровах, хто не ляг смертю, той глух, божеволів, або попадав у дике отупіння. Гармати били рівночасно на далекі зади поза рови, щоби до перших ровів не доставити ні харчу ні амуніції.

Оборонці ровів підчас того вогню ховалися у лисячі нори. Натомісць їх артилерія в свою чергу била на ворожі рови таким самим страшним вогнем, щоби наступаючі відділи в перших ровах знищити та замкнути їм дорогу до наступу. Можна собі уявити ту пекольну ревню тільки тоді, колиб собі представити, що грім бе безпереривно день і ніч на однім місці. Підчас наступів на зах. фронті вистрілювали Французи на відтинок пару кілометрів до 5 міл. гарматніх стрілів!

Обі сторони цілими тижнями боролися нераз за парусот метрів землі. Десятки тисяч трупів вкривали поле, зоране й перевернене гарматніми стрілами. Кров змочувала землю — люди гинули як мухи.

Примус до війни був дуже гострий і безоглядний. Хто не хотів іти на війну, того ставили перед військовий суд як дезертира та розстрілювали. Так само поступали з тими, що втікали з фронту. З заду, за фронтом, були окремі відділи полевой жандармерії, котра мала виловлювати тих, що уступали б без приказу та віддавати їх полевим судам. Австрійський престолонаслідник (пізніший цісар) Карло видав був у 1916 р. приказ, щоби артилерія била на власне військо, колиб воно здавалося в полон. Очевидно, що синки ріжних фабрикантів викручувалися від війська, або мали службу в кадрах. Той залізний примус грозив на два боки: іти на фронт і згинутися там від ворожої кулі, або не йти і згинутися як

дезертир від власної кулі. Помимо того в багато людей зростала відраза і ненависть до безцільної війни*). Вояки знаходили сто способів, аби викрутитися від посилки на фронт, або втікали до противної сторони. Коли не було нагоди до втечі, то тоді при першій сутичці здавалися в полон цілі відділи. Наприклад австрійські вояки здавалися в полон цілими масами на російський і італійський бік. Вкінці австрійського війська було більше в російським і італійським полоні, чим в Австрії (т. зв. „другі кадри“). І навпаки, російські вояки масово піддавалися в австр. і нім. полон. Не інакше було пізніше на захід. фронті.

2. Зброя світової війни була вигадана як найліпше на масове убивання людей. *На землі, над землею, під землею й на воді* йшла людська різанина. Підкопували під ворожі рови підземні ходи, звідтам мінами висаджували цілу лінію. Вигадували щораз ліпші ручні гранати і бомби. Літаки кидали бомби о вазі пару сотнарів. Душили людей страшними отруйними газами. На ворожі рови пускали міцні панцирні автомобілі („танки“), котрі могли переїздити через ями й широкі рови та сіяти всюди смерть своїми машиновими крісами. Німці вигадали такі величезні гармати, що стріляли на 120 км. Другі їх гармати мали такі величезні дула (42 см.), що в них міг влізтися чоловік. Перед стрільнями з тих гармат не міг устоятися ніякий сталевий чи бетонний панцир.

3. Людські втрати з такої 4-літної різни мусіли бути великанські. Щойно по війні обчислили їх докладно, при чім неврахували тих тисячів полонених, що погибли чи пропали в російським полоні на Сибірі й у Туркестані.

*) Прекрасно описані ті викрути від війни у книжці Гашка п. н. „Пригоди доброго вояка Швейка“.

Ці страти виглядають так:

Союз

Держава	Вбитих	Ранених
Німеччина	1,885.000	4,248.000
Австрія	1,500.000	2,000.000
Туреччина	500.000	750.000
Болгарія	70.000	100.000
Разом	3,955.000	7,098.000

Антанта

Держава	Вбитих	Ранених
Росія	2,500.000	6,000.000
Англія	743.000	1,693.000
Англійські кольонії	202.000	429.000
Франція з кольон.	1,426.000	2,700.000
Італія	497.000	950.000
Румунія	159.000	170.000
Бельгія	115.000	220.000
Сербія і Чорногора	690.000	1,100.000
Америка	57.000	246.000
Разом	6,389.000	13,508.000

Разом Союз і Антанта втратили кругло 10 мільйонів людей убитих і 20¹/₂ мільйонів ранених.

Скільки людської творчої сили і праці пропало на марне!

В одній тільки битві над Марною в 1914 р. впало по обох сторонах кругло 70 тисяч убитих людей!

4. Воєнні кошти. Крім втрати найздоровіших людей у кожній воюючій державі, приходять ще великанські грошові видатки на ведення війни через 4 роки. З початком війни більшість людей думала, що така війна довго тривати не може, а найвище 3—4 місяці. Свої пророцтва вони опирали на тім, що

ніяка держава не буде в стані роздобути стільки гроша, щоби довше удержати міліонові війська на фронті. Бож треба їм дати їсти, вбратися, треба ліків для ранених (щоби їх скоро вилічити і знову післати на фронт) і вкінці дати в руки зброю та амуніцію. Все те коштує величезні гроші, бо зброя скоро нищиться і треба робити нову. Щоби уявити собі запотребування зброї, подаємо тут кілька чисел. Підчас війни виробляла одна Німеччина *денно* 8.000 крісів, кругло 80 машинових крісів і 26 гармат. Скільки це давало річно!

Отже ті кошти були такі великі, що не припускали, аби на довший час їх можна було покрити. Тимчасом показалося, що ті рахунки були неправильні. Річ у тім, що кожна держава вміла такими зручними штуками затыгати щораз то нові воєнні позички від банків, що ті великанські воєнні кошти можна було покривати протягом 4 років.

Ті воєнні видатки в окремих державах були такі:

Німеччина	198	міліярдів	нім.	марок
Австрія	117	"	"	"
Туреччина і Болгарія . . .	35	"	"	"
Англія	206	"	"	"
Франція	157	"	"	"
Америка	148	"	"	"
Італія	71	"	"	"
Бельгія	13	"	"	"
Румунія	2.5	"	"	"
Решта Антанти	5.5	"	"	"

Разом . . . 953 міліярдів нім. марок

Коли перерахувати ті суми на долари, то одержимо *кругло 190 міліярдів доларів* воєнних коштів усіх держав. Однак ця сума мусить бути ще поправлена на дещо низшу. Річ у тім, що багато держав позичало гроші в інших державах так, що деякі суми є раховані два рази: на прим. Америка по-

зичала Англії, то та позичка стоїть у видатках так Англії як і Америки. Коли відтягнути ті подвійно числені суми, тоді одержимо всіх воєнних коштів усіх воюючих держав кругло **110 мільярдів доларів**. Це є такі великанські гроші, які були видані на ту світову війну, що нам собі трудно їх уявити. Бо це легко вимовити слово „110 мільярдів доларів“, але тяжче представити собі. Для улекшення рахунку уявім собі, що ті гроші розділюється не на гранати і динаміт, але на допомогу людям. Приймім, що з тих грошей мається виплачувати людям допомогу в сумі *5 доларів місячно на душу*. Тоді тих грошей вистарчило би протягом *61 років*, щоби щомісячно платити цілому населенню польської держави пенсію-платню по 5 доларів на душу — то є і старому і малому і тій дитині в колисці! Значить через 61 років з тих грошей могло б удержатися приблизно 30 мільонів людей, якби ті гроші були просто розділені. А колиб їх вложено у корисне виробництво — то не гинули б мільйони людей безробітних з голоду.

Це все тільки *прямі видатки* на війну. До того треба дочислити ще ту втрату, яку понесло народне господарство через забрання 67 мільонів здорових людей від праці, а відтак втрату вбитих і ранених.

Втрати світового народнього господарства, які повстали через війну, обчислили вчені також досить докладно. Ці втрати повстали з таких причин: 1) через те, що у цілім часі війни не працювали найбільш спосібні люди, а мусіли бути при війську; 2) через втрати вбитих і ранених, які були в силі віку і могли ще дати багато праці в господарстві; 3) через затоплення підчас війни великої скількості торговельних кораблів; 4) через знищення сіл, міст, фабрик, піль, доріг, мостів і іншої людської праці;

5) вкінці через те, що господарство підчас війни працювало не для виробу потрібних людям товарів, а для виробу воєнного приладдя.

Отож відповідним рахунком обчислили вчені ті втрати світового господарства приблизно так: 1) Втрати через покликання селян і робітників до війська — та через втрату вбитих і калік на 45 міліярдів доларів. 2) Втрати на затоплених кораблях — $3\frac{1}{2}$ міліярда доларів. 3) Втрати через знищення сіл, міст і т. д. — 12 міліярдів дол. 4) Втрати народного господарства на безладді у виробництві — 100 міліярдів доларів. *Разом втрати світового господарства дають величезну суму — кругло 150 міліярдів доларів! Це є посередні воєнні кошти.*

Коли ми почислимо безпосередні воєнні кошти (110 міліярдів дол.) і посередні воєнні кошти до купи (150 міліярдів доларів), то одержимо суму *260 міліярдів доларів*. Це така великанська втрата, що аж висловити трудно. Щоби собі ту втрату лекше представити, беремо такий рахунок: Якби ті гроші і втрати не пішли на війну, але якби їх розділювати щомісячною платнею по 5 доларів між людей, то тоді таку щомісячну платню діставали б *усі мешканці польської держави через 144 роки!* (Без числення процентів!). Кожна особа — мале і велике — діставала б через так довгий час щомісячну платню в сумі 5 доларів. Трицять мільонів людей могли б через півтора сотки літ удержуватися з цієї платні...

Але до того приходять ще нові кошти. Це плачення вдовиних, сирітських і інвалідських рент у всіх державах. Отож у найважливіших державах (Англія, Франція, Італія, Бельгія і Німеччина) ці ренти творили в 1925. р. суму кругло *1 міліярд доларів*. Це за один рік. І тут не числені ренти Америки, Чехії, Австрії, Румунії і ін.

Ті військові кошти понесли держави не нараз. Їх несе ще теперішнє покоління та будуть поносити ще далішнє покоління, сплачуючи ті величезні військові довги держав та проценти з них. На ціле народне господарство ляг цей тягар військових коштів як гора і гнітить у першу чергу працюючих людей.

5. Господарство під час світової війни підупало сильно у всіх воюючих державах, крім Америки. Це й не диво, бо найбільш спосібних людей забрано від творчої праці на „гарматне м'ясо“. Ціле господарство примінили до потреб війни — промисл виробляв тільки те, що було потрібне для ведення війни, а *хліборобство* не мало робітних сил. Найбільші військові перемини в господарстві наступили були в союзних державах, бо Антанта все таки мала довіз сирівців з цілого світа, а Союз був замкнений бльокадою з усіх сторін. Не було довозу вовни, пряди і бавовни на ткацькі вироби, не було довозу живності. Наслідком того навіть для війська виробляли убрання з кропиви, а харч для вояків був півголодний. Для цивільного населення видавано харч тільки на картки і то дуже мало, так що населення голодувало. (На одну особу денно видавали картку на 16 дека муки, 2 дека м'яса і $\frac{1}{2}$ дека товщу!). Від селян забирали усі плоди їх господарства по установленій урядовій ціні. Оставляли їм тільки на підголодний харч і на засів. Цілим господарством — хліборобством і промислом — завідував державний уряд.

Це чистий військовий „комунізм“, який відтак наслідували по генеральським взірцям комуністи на Україні і Московщині. Робітники і селяни стояли під командою державної влади і мусіли під загрозою військового суду стільки працювати і там, де сказав уряд.

Працюючі верстви гинули з голоду. Після обрахунку німецького уряду померло з голоду в Німеччині через 4 роки війни 762.000 осіб! А багаті, фабриканти, великі військові доставці збирали рівночасно великанські мільйони маєтки.

IV. „Мирові договори“ та наслідки світової війни.

Антанта розбила зовсім військово держави Союзу. Поединок між французько-англійським імперіалізмом (завойовництвом) та німецьким скінчився погромом Німеччини та її союзників. Тепер Антанта могла диктувати мир такий, який хотіла, бо знала, що тоді вже не було сили, яка могла б їй протиставитися.

Але й ціла Антанта тепер, по скінченні війни, не мала багато голосу. Головні держави Антанти — Англія, Франція, Італія та Америка — загорнули в свої руки диктатуру над світом. Представники цих держав — Рада Чотирьох — установляли умови мира, міняли границі, приділювали державам нові краї або відбирали, зовсім не питаючи населення, чи воно на це годиться. Основну точку програми Вільзона, а саме право самоозначення народів, Антанта зломала і разом з нею сам Вільзон. Взагалі з побитими державами не робила тепер Антанта ніяких заходів. Хоч на завішення зброї згодилася Німеччина на основі 14 точок Вільзона, то коли Німці були розброєні, ту умову зломано.

Переговорів про мир не було ніяких. Антанта подиктувала відразу таємно вироблені умови мира, та казала їх підписувати під загрозою дальшої війни. Остаточний мир підписано з Німеччиною у Версалі 28/6 1919, а відтак у Сан Жермен з Австрією (окремо з Туреччиною, Болгарією та Угорщиною). На основі цих мирових договорів Німеччина згодилася віддати Франції Альзацію та Лота-

рингію, область Сари (копальні вугля і заліза) на 15 років віддати під міжнародну управу; Познанщину, Поморя, половину Шлеська і Данцігський коридор віддати Польщі; з Данцігу утворити вільне місто, так що Східні Пруси відділено від решти Німеччини цим коридором. Крім того Німеччина зобов'язалася розброїтися (не вільно заводити загального військового обов'язку, а війська вільно держати тільки 100.000 людей; не вільно мати воєнних літаків і великих воєнних кораблів; на заході не вільно мати твердинь.) Вкінці забрано Німцям всі кольонії. Крім того мусіла Німеччина прийняти на себе не тільки кошти відбудови французької, бельгійської, сербської і т. д. території знищеної війною, але також воєнні кошти Антанти на інвалідів, вдів, сиріт і т. д. Ті в сути річі воєнні відшкодування почислено так високо, що їх Німеччина не в силі сплатити. Все те виводила Антанта з того, що мовляв цілу війну „завинила“ тільки Німеччина, що була примушена це ствердити навіть у мировім договорі. Німеччина втратила разом кругло 80 тисяч квадрат. км. території в Європі.

Австрію поділено: з одної частини утворилася Чехословацька Республіка, південні краї відійшли до Югославії, яка перетворилася з Сербії, Чорногори, Словенії, Хорватії та Босни. Частину віддано Італії. Частину польської Галичини віддано відразу Польщі. Над Східною Галичиною, в якій ішла ще війна між З. О. У. Н. Р. і Поляками, застерегла собі верховне право Антанта; зразу Антанта в 1919 р. віддала Сх. Галичину під військову управу Польщі, а щойно 23. березня 1923. рішила прилучити її до польської держави. Решту Австрії полишено як самостійну республіку (замешкують самі Німці), якій у договорі заборонено злучитися з Німеччиною.

Туреччині відібрано Палестину, Сирію, Мезопотамію, Єгипет.

Всім побідженим державам наказано розброєння.

Крім того Антанта до 1923 р. диктувала границі новим державам, що повстали на руїнах Росії. Німецькі колонії розділено між Англію та Францію, хоч ніби під наглядом Союзу Народів.

Отож мирові договори не сповнили принятих у завішенні зброї 14 точок Вільзона. Зломано право самоозначення народів, а звідси пливе велике невдоволення з теперішнього стану. Зломано засаду про прилюдність усіх договорів, заведено назад таємну дипломатію, а звідси ще одна загроза війни. Не переведено загального розброєння всіх держав; а тільки побіджених; звідси йде дальша загроза війни.

Суперечности між побідними державами нарастають нові, бо остало їх джерело — імперіялізм. Повстають ворожнечі між вчашніми союзниками (на прим. Італії та Франції і т. д.).

Все те не ворожить довгого мира.

З другої сторони соціальне невдоволення працюючих мас зростає. Колоніяльно поневолені народи добиваються свого права (Китай, Індії, Єгипет і т. д.).

Капіталізм, не маючи змоги вимотатися з тої сліпої вулиці при політичній демократії, родить різні диктатури в Європі.

„Мир“ не приніс мира, тільки новий заколот.

Більше про світову війну можна читати: 1) В. Левинський: Причини світової війни. 2) С. Шухевич: Видиш, брате мій. 3) Про революцію на сході Європи, на Україні і в Росії: а) Великий Зрив, видання „Самоосвіти“ ч. 3. б) Боротьба світів на Україні, вид. „Самоосвіти“ ч. 6. З красного письменства: 1) Брилінський: Перехресні вогні; 2) Шухевич: Гіркий то сміх; 3) Ремарк: На заході без змін.

Контрольні питання.

1. Як провадилася війна на західнім фронті в 1914. році?
2. Як провадилася в р. 1914. війна Росії проти Австрії і Німеччини?
3. Скажіть, що знаєте про перебіг війни проти Сербії?
4. Як провадилася воєнна агітація обох воюючих сторін?
5. Чому приступили Зєдинені Держави Америки до війни?
6. Чого вимагав президент Вільзон в своїх 14-ти точках?
7. Коли прийшло до завішення зброї з Німеччиною?
8. Які були людські втрати у світовій війні?
9. Перечисліть докладно всі воєнні кошти і втрати світового господарства через світову війну?
10. Які найважливіші постанови щодо зміни границь містять мирові договори?

ЩО Є В КНИЖЦІ:

	стор.
I.) Вступ	3
II.) Царство чотиролітної руїни світа.	3
1. Які були воєнні пляни держав?	3
2. Як провадилася війна в 1914 р.?	10
3. Війна в 1915 р.	17
4. Війна в 1916 р.	19
5. Війна в 1917 р.	27
6. Війна в 1918 р.	30
III.) Як провадилася світова війна?	30
1. Способи боротьби.	30
2. Зброя у світовій війні.	32
3. Людські втрати.	33
4. Воєнні кошти.	34
5. Господарство підчас світової війни.	37
IV.) „Мирові договори“ та наслідки світової війни.	38

Груб 220 коп (1986)

6058

26.054

Книгарня „Просвіта“

що містилася у Львові, Ринок 10. на поверсі, перенесена вже на партер у тім самім домі, вхід від вулиці Руської ч. 1.

Книгарня приймає також і полагоджує замовлення на всі українські книжки, часописи і журнали, приймає жертви і членські вкладки до Т-ва „Просвіта“ та передплату на журнал „Життя і Знання“.

ч. 19.

МАТВІЙ СТАХІВ

Як провадилася СВІТОВА ВІЙНА?

Ціна 45 гр.

ЧЕРВЕНЬ - 1931.

В. Г. Бонівецька В. Г.

